

ilissAfrica : Virtuální knihovna Subsaharské Afriky, její význam a přínos

PhDr. Vincenc Streit, Ph. D. / Filozofická fakulta Univerzity Karlovy,
Praha / klappar@centrum.cz

Resumé:

Článek se zaměřuje na vznik a rozvoj nové virtuální knihovny Subsaharské Afriky (ilissAfrica). Autor vychází z příslušných zdrojů, zvláště z podrobného příspěvku o této virtuální knihovně od dr. Hartmuta Bergenthuma z Univerzitní knihovny ve Frankfurtu nad Mohanem v Německu. Dále autor analyzuje samotný stav informovanosti o Subsaharské Africe, oblasti, která tvoří většinu území afrického kontinentu. Článek seznamuje s elektronickým zpracováním zdrojů informací pro uživatele z řad afrikanistů, studentů, ale i Afričanů žijících především v Německu. Rovněž upozorňuje na využívání informací z databází zmíněné knihovny uživateli, kteří jsou obyvateli 40 afrických zemí tvořících subsaharskou oblast. Závěrem je hodnocen stav, funkce a využívání zdrojů virtuální knihovny ilissAfrica.

Klíčová slova: virtuální knihovny – přístup k informacím – Subsaharská Afrika – projekt ilissAfrica.

Summary:

The article is aimed at the foundation development and importance of the new vital library „Internet Library Sub-Saharan Africa“ (ilissAfrica). The author takes advantage relevant information sources mainly of an detailed contribution and analysis of the use and importance of this library by Dr. H. Bergenthum from the University Library in Frankfurt am Mainz in Germany. All basic components of the project are presented in detail. It concerns mainly participation of professional, university and research libraries and universities in Germany and their share in implementation of the virtual library. Great attention is paid especially to electronic information sources including digitization of colonial historical collection – mainly historical library „Africa south of Sahara“. The article concludes with an evaluation of the present state of the virtual library and its users i.e. African studies scholars, students and African living in Germany. Inhabitants of forty states African from the Sub-Saharan Africa are further users of the library. The project ilissAfrica contributed to spreading information on culture, history and present situation in this part of Africa.

Keywords: virtual libraries – access to information – Sub-Saharan Africa – project ilissAfrica.

Úvod

Novodobé aktivity knihoven a informačních institucí se zvláště soustředují na intenzivní využívání internetu. Vytváří se virtuální knihovny, např. Evropská knihovna (The European Library; dále TEL), která vznikala v letech 2001 až 2004. Portál TEL byl vytvořen na základě spolupráce devíti centrálních knihoven (např. národní knihovny Finska, Itálie, Nizozemí, Portugalska, Slovinska, Švýcarska a Velké Británie) a projekt byl finančně podpořen 5. rámcovým programem Evropské komise. K počáteční devítce postupně přibývaly další knihovny ostatních evropských států. Portál byl zprovozněn v roce 2005. Již v průběhu roku 2005 uživatelé projevíli značný zájem o Evropskou knihovnu – Bránu ke znalostem Evropy (cca 500 000 uživatelů). Do projektu TEL se dále zapojovaly ostatní národní knihovny – nyní ji tvoří celkem 47 institucí. Následoval projekt TEL-ME-MOR, který umožnil připojení deseti nových členských

zemí Evropské unie včetně České republiky. Dalším projektem, kterým bylo spuštění Evropské digitální knihovny (dále EDL) v roce 2006, se podařilo zapojit i další národní knihovny členských států EU včetně Belgie, Řecka, Irska, Švýcarska, Lichtenštejnska, Lucemburska, Norska, Španělska, Švédska, ale i Islandu (přestože ten není členem EU).¹

Nejprve německý, a posléze i mezinárodní, projekt ilissAfrica, který soustřeďuje a díky digitalizaci a internetu elektronicky zpřístupňuje dokumenty a informace s tematikou Subsaharské Afriky, se bezpochyby zákonitě wpisuje do tohoto trendu. Navíc vytváří důležitý a jedinečný nástroj vědeckého poznání.

Africká subsaharská část tvoří většinu světadílu Afrika. Značný význam pro získávání potřebných informací o této části kontinentu má virtuální internetová knihovna Subsaharské Afriky (Internet Library Sub-Saharan Africa; ilissAfrica). Tento mezinárodní projekt významně podpořilo Německo a navázalo tak na své další aktivity související s Afrikou, např. na projekt „Afrika přichází!“²

Virtuální knihovna Subsaharské Afriky

Vzniku a přínosu virtuální knihovny Subsaharské Afriky věnoval značnou pozornost v rozsáhlém článku dr. Hartmut Bergenthum³ z univerzitní knihovny ve Frankfurtu nad Mohanem. Další významné zdroje informací o této knihovně jsou dostupné na WWW:

- <http://www.ilissafrika.de/en>
- <http://www.ilissafrika.de/en/about/SSG.html>
- <http://wn.com/internet-library-subsaharan-Africa>
- <http://idw-online.de/en/news322805>
- <http://www.iisg.nl/w3vl>

Začátek aktivity

Práce na projektu virtuální odborné knihovny ilissAfrica (Internet Library Sub-Saharan Africa) započala v roce 2007 a v červnu 2009 portál ilissAfrica oficiálně zahájil svoji činnost.

¹ www.theeuropeanlibrary.org

² Projekt „Afrika přichází!“ vznikl v roce 2008 z iniciativy německých podnikatelských kruhů ve snaze podpořit hospodaření v subsaharské části Afriky. Jde o iniciativu, která má připravit, vychovat a vzdělat budoucí mladou generaci v oblasti ekonomiky. Ke spolupráci byli vybíráni mladí lidé ze subsaharských zemí, z 1600 zájemců jich bylo vybráno šest. Tito lidé byli zařazeni do dalšího vzdělávacího procesu v podobě kurzů a ostatních forem vzdělání. Nový program pro výchovu odborníků z oblasti ekonomického a hospodářského podnikání, manažeringu, byl zahájen v roce 2010 a bude aktivní až do roku 2012. Poskytne další možnosti mladým lidem z této oblasti Afriky uplatnit se v oblasti ekonomie. Tuto aktivitu kladně hodnotil i ředitel globální služby a řízení procesů automobilové firmy Daimler v brožuře DAIMLER z r. 2008.

³Hartmut Bergenthum – Univerzitní knihovna Johanna Christiana Senckenberga, Frankfurt nad Mohanem; email: h.bergenthum@ub.uni-frankfurt.de.

Vědci kladně hodnotí tuto virtuální knihovnu, která umožnila přístup k 4 400 webovým stránkám věnujícím se Africe. Hartmut Bergenthum⁴ zhodnotil výsledky, které příprava zmíněného projektu přinesla. Před třemi roky začala Německá společnost pro vědecký výzkum (Deutsche Forschungsgemeinschaft, DFG) realizovat provoz portálu ve třech jazycích: němčině, angličtině a francouzštině. Evropská účast bude pro odborníky inspirací a též průkaznou nabídkou pro vědce zaměřující se na Afriku. Umístění odkazů do prostředí Webu 2.0 mělo nejprve malé úspěchy v podobě účasti v Akademické síti knihoven (Academic LinkShare, ALS)⁵ propojených na operativní katalogizaci webových stránek. Postupně se však podařilo překonat počáteční potíže, hlavně technického rázu, a tak mohla být tato negativa v poměrně krátké době odstraněna.

Subsaharská Afrika

Subsaharská část Afriky zahrnuje většinu zemí afrického kontinentu kromě severní Afriky. Po stránce klimatu jde o nejteplejší území Afriky, které se rozkládá zejména v tropických zeměpisných šířkách. Samotná Sahara je velmi řídko obydlena; počet tamních lidí představuje 1 % obyvatel Afriky. Největší počet obyvatel má Nigérie. Další země subsaharské části Afriky jsou Malawi, Burundi, Uganda, Rwanda, Somálsko, Angola, Ghana, Zambie, Zimbabwe aj. Z hlediska ekonomiky nemá většina těchto afrických států, přes značné nerostné bohatství, výhodné životní podmínky. Jsou závislé především na investicích ze zahraničí, např. z Francie, Německa, Velké Británie, USA ad. (v poslední době i z Číny a Japonska).⁶ Značné problémy tamním obyvatelům též způsobují nemoci a přírodní katastrofy.

Samotná Afrika je obrovským kontinentem s mnoha malými cílovými skupinami obyvatel. V subsaharské části Afriky žije 3 500 etnik; existují tu značné rozdíly v oblasti náboženství – žijí zde muslimové, křesťané, hinduisté i příznivci jiných náboženství (vyznačací přírodních náboženství).

Zmíněná virtuální knihovna dává příležitost vědcům všech humanitních a sociálně-vědních disciplin, studentům a zájemcům o Afriku a rovněž cestovatelům.

O jižní Saharu se značně zajímá Německo – jednak z historické, přírodovědné a politické stránky, jednak z hlediska rozvojové činnosti, vzdělávání a školství či problematiky využití volného času. Zájem o afrikanistiku je v Německu zaměřen především na jazykovou oblast, okrajovou část představuje etnografie Afriky a různé další vědní disciplíny (včetně politologie). Po odborné vzdělávací stránce německá „africká studia“ představuje asi šest špičkových etnografů a dvanáct jazykových profesorů (zaměřujících se na jazyky užívané na území Subsaharské Afriky).

⁴ BERGENTHUM, Hartmut. Internet library Sub-Saharan Africa (ilissAfrica). ABI Technik, 2011. Vol. 31, no. 1, s. 12-22. ISSN 0720-6763.

⁵ Dostupné z WWW: <http://www.academic-linkshare.de>.

⁶ SKOKAN, Ladislav. Afrika : sociogeografický přehled. Ústí nad Labem : Univerzita J. E. Purkyně, Přírodovědecká fakulta, 2007. 122 s. ISBN 80-7044-7397.

Postupné budování virtuální knihovny

Vytvoření virtuální knihovny subsaharské části Afriky mělo několik etap. Výstavba portálu začala jako projekt Německé společnosti pro vědecký výzkum (Deutsche Forschungsgemeinschaft, DFG) v říjnu 2007. Bylo nutné získat uživatelské licence, vytvořit a upravit software pro umístění početných katalogů a databází, pro vyhledávání metadat na bázi AJAX a v audiovizuální podobě ViFa (ViFa – německé označení virtuálních odborných knihoven; v tomto případě jde o knihovnu tematicky zaměřenou na média-divadlo-film). Na podzim roku 2007 se podařilo zahájit kooperativní katalogizaci z webových stránek prostřednictvím databázového systému ALS (Academic Link Share). Spolupráce dále pokračovala se státní a univerzitní knihovnou v Hamburku, kde sídlila ALS.

Sdružení pro vědecké disciplíny zaměřené na Afriku v Německu (Vereinigung für Afrikawissenschaften in Deutschland e. V., VAD) mělo v roce 2009 250 členů. Po vědecké stránce v Německu dosud neexistuje regionální ani odborná koncepce pro geografické pásmo Subsaharské Afriky, která by byla orientována jako regionální portál *ilissAfrica*. Proto je třeba konstatovat, že ze strany vědecké byl počet uživatelů služeb virtuální knihovny poměrně malý. Je důležité vyhodnocovat nabídky mezinárodní vědecké společnosti, mít kvalitní informace o konferencích a stipendiích a o odbornících ve světě. K tomuto účelu jsou k dispozici nástroje jako např. Mezinárodní adresář specialistů-afrikanistů IDASS (International Directory of African Studies Scholars) a „Connecting-Africa“ (celosvětová informační brána pro oblast afrického výzkumu).⁷ Důležité je hledat další partnery pro spolupráci, sjednocovat historické zdroje a doby vývoje Afriky, zajišťovat přístup k informacím i vyhledávací nástroje literatury o jižní Sahare.

IlissAfrica

Přehled internetových zdrojů využívajících současně více knihovních katalogů a databází celosvětového rozsahu bezplatně prostřednictvím řady institucí, které se tematicky věnují Africe:

- Speciální sbírka 6.31 Německé společnosti pro vědecký výzkum (Sonder-sammelgebiet 6.31 der Deutschen Forschungsgemeinschaft, SSG), Univerzitní knihovna Frankfurt nad Mohanem
- Výběrová databáze o Africe World Affairs Online
- Ústav afrických záležitostí v Německém institutu pro globální a teritoriální studia (Germany Institute of Global and Area Studies, GIGA)
- Institut pro etnologii a africká studia v Mohuči
- Středisko afrických studií (African Studies Centre, ASC) v Leidenu
- Severský africký institut (Nordic Africa Institute, NAI) v Uppsale ve Švédsku
- články ze 180 afrických novin v databázi Swets dostupné online

⁷ University of Frankfurt's virtual library on Africa [Interview von M. F. Garba mit Nadia Cohen]. In: The African Courier 13 (2010/11), No. 77, December/January. s. 46.

Stranou nezůstává marketing. Vedle běžných metod (např. přednášky, informační stránky, články, plakáty) byly v roce 2010 využívány marketingové aktivity na Webu 2.0. Jako důležitá komunikační platforma slouží i Facebook – o oblibě vypovídá jeho návštěvnost, která v Německu v r. 2010 představovala počet 10,2 milionů uživatelů (v USA jej např. v létě 2010 ve svém volném čase využívalo více lidí, než tolik populární Google).

Odborný pracovní tým pro realizaci projektu se vytvářel postupně, bylo třeba i improvizovat vzhledem k potřebě respektovat dosavadní závazky odborníků. Práci na portálu zahájila DFG s poměrně malým odborným týmem – s jednou vědeckou pracovnící (na celý úvazek) ve Frankfurtu (pro oblast exaktních věd), s dalším vědeckým pracovníkem (75 % úvazek) v Hamburku (zaměřeným na oblast sociálních věd) a jednou knihovnicí (50 % pracovní úvazek). Na této aktivitě se rovněž podíleli dva studenti pracovně zaměřeni na propagaci. První informatik vstoupil do týmu až v květnu 2008, zároveň byli zaměstnáni další spolupracovníci.

IlissAfrica zatím umožňuje přístup k 4 400 webovým databázím (stav na začátku r. 2011). Brzy budou dokončena klíčová slova a třídění informačních zdrojů. Vědeckému výzkumu poprvé přispěla regionální brána ilissAfrica na 3. evropské konferenci o afrických studiích (ECAS 3) v Lipsku na jednání 4.-7. 6. 2009, kde ji prezentovala Africko-evropská skupina pro interdisciplinární studia (Africa-Europe Group for Interdisciplinary Studies, AEGIS). 3. června 2009 byl projekt představen knihovníkům na setkání „European Librarians in African Studies“ (ELIAS).

K průkopnické činnosti portálu patří rozšířené hledání s filtrem a s využitím rychlého vyhledávání. Tento zdroj (ViFaPol) je pro účely uživatele trojjazyčně upraven a je indexován.

K informačnímu účelu slouží také online Gang 2009, kterého uživatelé ilissAfrica mohou využít jako zdrojové nabídky. Vesměs jde o značně kvalitní audio nahrávky. Prostřednictvím vhodného vyhledávání v součinně působících internetových zdrojích lze využít i metadata. Tento úspěšný výsledek byl zajisté důležitou fází projektu a jednou z nejobtížnějších částí přípravného procesu. Této části projektu věnuje pozornost DFG a GIGA, která do projektu vstoupila v říjnu 2010.

Bilance

Na základě analýzy užití portálu ilissAfrica se od června do prosince 2009 do portálu přihlásilo 16 506 návštěvníků virtuální knihovny. Do počtu uživatelů však nebyly zahrnuty vstupy spolupracovníků z řad odborníků, kteří se podíleli na samotné tvorbě projektu. V roce 2010 bylo již uživatelů 32 907, kdy nejvyšší návštěvnost byla v červnu (jednalo se o zájemce o informace související s Mistrovstvím světa ve fotbale v jižní Africe).

Většina přístupů do ilissAfrica pochází ze zemí, kde se užívá jako funkční jazyk němčina, ale také v anglo-americké oblasti je zájem uživatelů poměrně velký. Kromě toho jsou služby knihovny využívány uživateli ze 40 afrických zemí. Počet uživatelů z Afriky nyní není vysoký, ale je nutné si uvědomit, že lidé v těchto zemích mají špatný přístup k internetu.

Portál illisAfrica propojuje webové stránky, které náleží Africkému institutu v Německu, knihovnám v evropských městech (Basilej, Bern, Bordeaux, Cambridge, Lisabon, Londýn, Oxford, Paříž a Uppsala) a rovněž i knihovnám v USA (např. Florida, Lawrence, Michigan, New York, Stanford, Urbana-Champaign). Afričané žijící v Německu mají k illisAfrica pozitivní vztah – ať již se to týká jeho akceptování, pochopení účelu nebo informačního využití. Svědčí o tom například informace, které zveřejnila redakce LoNam Magazin. Časopis uvedl, že tato virtuální knihovna poskytuje reálnou pomoc pro vědeckou práci s tématy vztahujícími se k Africe na mezinárodní úrovni a s vícejazyčným využitím.

Postupně se zintenzivňuje digitalizace rozsáhlých speciálních cenných sbírek z doby kolonizace Afriky, včetně sbírek obrazových dokumentů, a tyto kolekce vstupují do portálů. Digitalizace je hlavní metodou, jak zajistit trvání historických zdrojů i pro illisAfriku.

Závěr

Můžeme konstatovat, že projekt virtuální knihovny illisAfrica byl úspěšný. Podíváme-li se zpět, projektu illisAfrica se ve velmi krátké době podařilo vytvořit kontaktní ViFa a výsledky přinesly uznání ze strany cílové skupiny uživatelů, ač zatím z hlediska jejich počtu poměrně malé. Zmíněná virtuální knihovna je zaměřena na Afriku a může poskytovat příslušné informace i přístup k literatuře, dokumentům, geografickým a historickým údajům odborníkům, studentům a jiným zájemcům z Evropy i potřebné informace zájemcům z afrických subsaharských zemí. Z hlediska knihovnictví má portál výrazné přednosti, umožňuje propojení na internetové zdroje knihovnických katalogů a databází.

Literatura:

BERGENTHUM, Hartmut. Internet library Sub-Saharan Africa (illisAfrica). Bilanz einer Virtuellen Fachbibliothek. In *ABI Technik*. 2011, vol. 31, no. 1, s. 12-22. ISSN 0720-6763.

KLÍMA, Vladimír; ORTOVÁ, Jana. *Literatura zemí subsaharské Afriky*. Praha : SPN, 1970.

SKOKAN, Ladislav. *Afrika : sociogeografický přehled*. Ústí nad Labem : Univerzita J. E. Purkyně, Přírodovědecká fakulta, 2007. 122 s. ISBN 978-80-7044-838-0.